

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ПУТІВНИК ДЛЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
Книга 3
ДИТИНА ІЗ ПОРУШЕННЯМ, СЛУХУ

Київ 2010

УДК:376-056.2/.3(072) ББК74.3.я7

ГО О Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. - К.: ТОВ ВПЦ "Літопис-ХХ" — 2010. — (Серія "Інклюзивна освіта").

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України № 1/П-3628 від 30. 04.10р.).

ISBN 978-966-7252-66-3

За загальною редакцією Колупаєвої А. А., доктора педагогічних наук, професора.

Авторський колектив: Колупаєва А.А., Таранченко О.М. (книга 1); Сак Т.В., Марчук Т.Ф., Прохоренко Л.І. (книга 2); Литовченко СВ., Борщевська Л.В., Жук В.В. (книга 3); Вавіна Л.С., Гудим І.М. (книга 4); Мерсіянова Г.М., Макарчук Н.О. (книга 5); Чеботарьова О.В. (книга 6); Сухіна І.В. (книга 7); Скрипник Т.В. (книга 8); Рібцун Ю.В. (книга 9).

Рецензенти: Литовченко О.В., канд. пед. наук., завідувач лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України; Стрижеус В.Л., директор ШДС "Паросток"; Россе Н.Л., завуч ШДС "Паросток"; Февчук Н.М., методист ШДС "Паросток"; Вишняк Л.М., директор НВК "Школа-ліцей" № 3 м. Сімферополя; Азарова Н.К., заступник директора з інклюзивної освіти НВК "Школа-ліцей" № 3 м. Сімферополя; Кудряшова Д.Р., член загальношкільного батьківського комітету НВК "Школа-ліцей" № 3 м. Сімферополя.

Видання здійснено в рамках виконання проекту "Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні", що реалізується за фінансової підтримки СІДА.

Навчально-методичні матеріали висвітлюють особливості розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами; методичні рекомендації щодо забезпечення навчальних потреб таких учнів вдома та в інклюзивних умовах загальноосвітнього закладу; поради батькам стосовно взаємодії з учителями та фахівцями, обстоювання інтересів своєї дитини.

Посібник адресовано батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку, педагогам загальноосвітніх закладів, методичним працівникам, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, студентам педагогічних вузів, працівникам соціальних служб.

УДК:376-056.2/.3(072) ББК 74.3.Я7 ISBN 978-966-7252-66-3

© Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2010. © Литовченко СВ., Борщевська Л.В., Жук В.В. 2010.

Коли перший шок батьків, які дізналися, що їхня дитина має порушення слуху і це невиліковно, минає, коли трохи відпускає біль, тоді настає час боротьби. Боротьби за свою дитину, безумовно, найкращу у світі. І ось тут головне — не втратити час!

З досвіду батьків

Шановні дорослі, ви маєте пам'ятати, що найбільша помилка — це безконтрольно пустити все на самоплив.

З досвіду батьків

Необхідно озброїтися терпінням, терпінням і ще раз терпінням!

З досвіду батьків

Хочеться одразу сказати батькам: буде важко, дуже... Але ж ми це робимо задля того, щоб наша дитина (най-найкраща) мала змогу жити повноцінним життям, спілкуватися з однолітками. Ми просто зобов'язані зробити все можливе, а іноді й неможливе. Що ми і робимо кожного дня!

З досвіду батьків

Спочатку ми не переймалися — діти різні, одні починають говорити раніше, інші — пізніше. Згодом стали помічати, що вона часом не реагує на оклик, на прохання. Гадали, дитина загалася, задумалася і тому не чує ...

З досвіду батьків

Прохання до всіх батьків: будьте уважні до своїх дітей — спостерігайте, придивляйтеся, прислухайтеся, не соромтеся запитати сто разів у різних спеціалістів: чи все добре з моєю дитиною ?

З досвіду батьків

Нині все набагато легше, донька навчається у другому класі, у неї є друзі та подруги, говорить добре, намагається бути найкращою. Чимало труднощів ще треба буде їй пережити, доведеться доводити все життя, що вона така ж повноцінна людина, як і всі інші. Але сподіваюсь, що найстрашніше для неї вже позаду.

З досвіду батьків

Наша дитина найкраща у світі!

Мама і тато

ПОРУШЕННЯ СЛУХУ - ВИРОК ЧИ ОСОБЛИВИЙ СТАН?

Порушення слуху — не привід для розпачу, а глухота — не вирок, винесений дитині природою. Адже тисячі нечуючих людей живуть повноцінним життям, діти зростають розумними, вихованими і щасливими, юнаки і дівчата отримують освіту та обирають професію, влаштовують особисте життя. Це своєрідний виклик долі, випробування, яке слід прийняти мужньо, щоб своїми страхами та пригніченістю не нашкодити насстрою, самоусвідомленню дитини як повноцінного члена суспільства, своєрідної і самобутньої особистості. Відомо чимало прикладів, коли глухі люди досягали високого соціального статусу, добре опановували словесне мовлення, навіть іноземні мови. Ще більше можливостей у дітей зі зниженим слухом. На сьогодні близько 30% осіб з глибоким порушенням слуху продовжують навчання після школи, підвищують свій освітній рівень. Головне — допомогти дитині почуватися впевнено, бути щасливою, знайти своє місце у житті. Щоб досягти цієї мети, батькам знадобляться нові знання про особливості їхньої дитини, про можливості її розвитку, прийоми навчання та виховання.

Що таке порушення слуху?

Втрата слуху у ранньому віці впливає на перебіг психічного розвитку дитини і призводить до виникнення низки інших порушень. Насамперед, порушення слуху негативно позначається на розвитку мовлення дитини, перешкоджає нормальному формуванню словесного мислення, порушує процеси пізнання довкілля.

Спостерігається безпосередня залежність розвитку мовлення від ступеня втрати слуху.

При незначному зниженні слуху відхилення в розвитку мовлення незначні. Вони досить легко піддаються виправленню. Це дає дитині змогу успішно навчатися у загальноосвітніх закладах.

При значній втраті слуху спостерігаються більш суттєві порушення у розвитку мовлення.

За важкого порушення слухової функції, при глухоті, самостійне оволодіння мовленням і сприймання мовлення оточуючих стає неможливим. У більшості випадків при глухоті у дитини залишаються певні слухові відчуття, які дають їй змогу сприймати гучні звуки довкілля та окремі звуки мовлення на близькій відстані. Однак, без спеціального навчання мовлення такої дитини майже не розвивається.

Глухі діти не в змозі самостійно навчитися говорити. Діти зі зниженим слухом самостійно накопичують словниково-граматичний запас, але він невеликий, а вимова не досконала

Чому потрібно перевіряти слух у дитини?

У батьків, зазвичай, виникають сумніви щодо стану слуху у дитини, якщо вона не реагує на звуки іграшок, радіоприймача, телевізора, не озирається, коли її кличуть і вчасно не навчається говорити. Втім, досить часто, батьки довго не помічають ознак порушення слуху. Адже, навіть при втраті слуху, дитина реагує на гучний стук, повертається, коли на підлогу впав важкий предмет, відчуває кроки, коли не бачить того, хто йде. Всі ці звуки супроводжуються досить сильною вібрацією. Саме її і сприймає дитина, але не через органи слуху, а переважно через м'язи і кісткову тканину. Реакція дитини на вібрації може стати причиною помилкового висновку батьків про збереженість слуху, що й затримує їх звернення до спеціаліста. Дитина також може реагувати на потік повітря, який супроводжує мовлення, коли ви щось говорите їй, знаходячись поруч. Малюк може відчути потік повітря, який з'являється, коли відчиняються двері у приміщенні. Реакція дитини (озирнулася або пішла до вхідних дверей) також може бути сприйнята батьками як реакція на звук. Ще важче помітити порушення, якщо у дитини не глухота, а помірне зниження слуху.

Щоб переконатися у тому, що дитина добре чує — потрібне спеціальне обстеження.

Проводити його і робити висновок про стан слуху може тільки спеціаліст.

У практиці роботи дитячих садочків бувають випадки, коли в молодшу групу потрапляє дитина зі зниженим слухом. Помітити помірне порушення слуху у маленької дитини буває складно. Зовні рухлива, галаслива дитина реагує на звуки, сприймає інтонацію і ритм мовлення оточуючих. Іноді наслідує їх. Отже, ніхто не підозрює в неї порушення слуху. Але минає час, і її однолітки починають досить виразно говорити, цікавляться навколишнім світом, ставлять численні запитання дорослим, а вона ще довго спілкується окремими словами, які вимовляє нечітко і незрозуміло для оточуючих.

Батькам і педагогам дитячого садочка, де перебуває дитина, не спадає на думку, що ці недоліки мовлення пов'язані з порушенням слуху. Вони пояснюють їх деякою затримкою в розвитку, яка з часом минеться, оскільки дитина любить слухати музику, дивиться телевізор, танцює під веселий наспів. Однак, згодом дорослі помічають, що дитина не тільки має дуже обмежений і до того ж спотворений запас слів, а й не завжди розуміє звернене до неї мовлення.

Коли подібна невідповідність між віком дитини і розвитком її мовлення стає очевидною, батьки починають шукати причини такого стану, звертаються до логопеда або до дитячого психіатра. На жаль, у цих спеціалістів теж не завжди виникає підозра про зниження слуху. Бувають випадки, коли цей розлад розпізнається у дитини тільки перед вступом до школи при обстеженні слухової функції в отоларинголога. При ранній діагностиці розладів слуху, слухопротезуванні, спеціальній корекційній роботі батьків і педагогів недорозвинення мовлення можна було б уникнути і така дитина могла б успішно навчатися у масовій школі.

Бувають випадки, коли про порушення слуху у своєї дитини батьки дізнаються під час її навчання у школі. У таких дітей, крім незначних порушень у звуковимові, помітні

особливості поведінки. Вони часто не виконують доручень учителя, неправильно відповідають на запитання. Особливі труднощі виникають у цих учнів при засвоєнні навичок письма та читання. На письмі характерними для них є пропуски, заміни, перестановки букв, помилки в закінченнях слів. Не володіючи достатньою мірою звуковим складом слова, ці школярі пишуть так, як чують і вимовляють. Недостатнє оволодіння граматичною

будовою мови зумовлює обмежене розуміння усного повідомлення вчителя чи сприймання навчального тексту.

Доцільно перевіряти слух кожної новонародженої дитини. Адже без спеціального обстеження самостійно батьки не завжди можуть помітити у дитини глухоту, тим більше — часткове зниження слуху

Коли потрібно перевіряти слух дитини?

При виникненні підозри про порушення слуху у малюка батькам слід негайно звернутися за консультацією до міського/обласного сурдологічного кабінету, чи до лікаря отоларинголога, де спеціалісти зможуть виявити порушення слухової функції, що дасть змогу надати відповідне навчання у найбільш сприятливий період розвитку.

Дуже важливо якомога раніше виявити у немовляти порушення слуху, щоб уже в перші місяці життя розпочати цілеспрямовано допомагати дитині розвиватися. У багатьох країнах світу слух дитини обов'язково перевіряють у пологовому будинку та, вже в перші тижні життя, розпочинають допомагати їй почути світ та добре розвиватися. В Україні поки що так не відбувається. Тому батьки мають самостійно потурбуватися про те, щоб перевірити слух маляти. Робити це потрібно в перші місяці, а краще — у перші тижні життя.

Як допомогти почути світ?

На сучасному етапі розвитку науки і техніки відбулися прогресивні зміни в галузі реабілітації дітей з порушеннями слуху. З'явилися об'єктивні методи діагностики, які дають змогу виявити порушення слуху у новонароджених малюків; створено високоефективні цифрові слухові апарати; розроблено технологію слухопротезування дітей раннього віку; широко застосовується метод кохлеарної імплантації, який забезпечує людям зі значною втратою слуху можливість чути; впроваджуються у практику новітні педагогічні методи реабілітації дітей раннього віку зі зниженим слухом та глухих.

Слухопротезування.

У багатьох випадках слуховий апарат може значною мірою покращити сприймання звуків. Добирають слухові апарати з урахуванням віку дитини, захворювання, що спричинило розлад слуху, та стану слухової функції.

Наразі в Україні є широкий вибір індивідуальних слухових апаратів для дітей — найсучасніших, найдосконаліших. Важливо правильно, професійно підібрати саме такий слуховий апарат, який в змозі найкраще допомогти конкретній дитині. Дитина навіть із важким порушенням слуху з його допомогою зможе не тільки почути сигнал машини на дорозі, ритм гучної музики, а й частково сприйняти гучне мовлення біля вуха. Однак, просто одягти дитині слуховий апарат замало. Потрібно привчати її сприймати нові для неї звучання, поступово збільшуючи час перебування з апаратом аж до постійного використання. У період адаптації особливо важливо звертати увагу дитини на різні звуки, порівнювати їх, визначати джерело, місце звучання, розрізняти голоси, визначати тривалість звучання, кількість звучань. Така щоденна робота допоможе дитині звикнути до слухових апаратів, навчитися прислухатися та отримувати від різноманітних звучань багато корисної і цікавої інформації. Проте, на жаль, відновити слух глухій дитині повністю не здатний жодний, навіть найсучасніший і найдосконаліший слуховий апарат. Тому слухопротезування варто вважати необхідною обов'язковою допомогою

дитині, але не можна розглядати його як спосіб вирішення всіх проблем, пов'язаних із порушенням слуху дитини.

Кохлеарна імплантація (КІ).

Кохлеарна імплантація — різновид слухопротезування. Але, на відміну від традиційного слухового апарату, який підсилює акустичні сигнали, кохлеарний імплант перетворює їх в електричні імпульси, стимулюючи слуховий нерв. Ці імпульси передаються по слуховому нерву у слухові центри мозку і викликають там слухові відчуття. Таким чином, людина чує мовлення, звуки довкілля, музику.

8

Кохлеарний імплант дає змогу всім пацієнтам чути навіть тихі звуки у всьому частотному діапазоні (пороги слуху з КІ становлять 30—40 дБ). Але мовленнєві сигнали, які передає КІ, спотворені. Тому діти і дорослі, які втратили слух після оволодіння мовленням, мають вчитися розуміти їх з допомогою КІ, що відбувається у процесі спеціальних занять із сурдопедагогом.

За допомогою сучасних моделей КІ значна кількість дітей, які втратили слух у більш пізньому віці, тобто вже мали навички мовленнєвого спілкування, після місяця навчання починають сприймати і розуміти мовлення оточуючих в різних ситуаціях на слух, а після 12 місяців реабілітації — вільно розмовляють по телефону.

Для вирішення питання про доцільність проведення кохлеарної імплантації дитина має пройти комплексне діагностичне обстеження у медичному закладі, де проводитиметься операція.

Ефективність використання слуху за допомогою КІ для сприймання мовлення залежить від того, в якому віці зроблена імплантація. Велике значення для ефективності використання слуху з допомогою КІ для сприймання мовлення має досвід систематичних занять із сурдопедагогом, ступінь сформованості пізнавальних, слухових і мовленнєвих навичок, а також наявність умов для післяопераційної слухомовленнєвої реабілітації дитини за місцем проживання (систематичні заняття із сурдопедагогом і логопедом, активна участь батьків у цьому процесі).

Таким чином, сучасні методи діагностики, протезування та реабілітації дітей з порушеннями слуху відкривають нові шляхи та можливості для ефективного навчання, подальшої інтеграції таких дітей у світ чуючих.

Якою мовою спілкуватися і навчати?

Це питання постає перед батьками одразу після того, як з'ясується, що у дитини порушений слух.

З часів, коли було розпочато колективне навчання дітей з порушеннями слуху і до сьогодні співіснують педагогічні системи, які відрізняються використанням тих чи інших засобів спілкування. Одні віддають перевагу жестовій мові, інші — словесній, треті — вважають за доцільно поєднувати словесну і жестову мови у процесі навчання і побутового спілкування.

Сьогодні на зміну спільним для всіх дітей з порушеннями слуху педагогічним системам приходять індивідуальний добір прийомів, методів, засобів, у тому числі мовленнєвих. Так, дитину, яка росте в родині глухих людей — носіїв жестової мови і володіє нею, навряд чи правильно було б відчувати від звичного для неї спілкування рідною жестовою мовою, ігнорувати її знання і починати навчати словесної мови "з нуля", не базуючись на жестовій як першій, рідній. Вочевидь, таку дитину варто вчити словесної мови як другої (за аналогом іноземної мови), спираючись на знання жестової, порівнюючи, використовуючи переклад із словесної на жестову і навпаки.

Водночас, дитину з порушенням слуху із родини чуючих, якій вчасно діагностовано порушення слуху (в перші місяці життя), яка вчасно і якісно слухопротезована, з раннього віку отримує, постійну допомогу сурдопедагога та батьків, має хороші мовленнєві здібності, можна і доцільно навчати передусім словесного мовлення, а жестову мову

використовувати як допоміжну. Такий підхід тим більше виправданий, якщо дитина має залишки слуху, що дає їй змогу на слуховій основі засвоювати (хоч і не повною мірою) мовленнєвий матеріал, який у процесі навчання буде поповнюватися, уточнюватися, виправлятися.

Відтак, питання про те якій мові, словесній чи жестовій, віддавати перевагу, яку з них використовувати як основну, а яку як допоміжну, якою мірою залучати допоміжну, з якої мови починати і коли залучати другу, на нашу думку, варто вирішувати індивідуально, орієнтуючись, передусім, на побажання батьків, родинні традиції та можливості дитини. Як спілкуватися з дитиною?

Правильно організоване спілкування має надзвичайно великий навчальний і виховний потенціал. Спілкування — безцінне джерело мовленнєвого розвитку дитини з порушенням слуху. Щоб ним скористатися важливо пам'ятати, що:

1. Щоб розвивалося словесне мовлення дитини з порушенням слуху, з нею необхідно постійно спілкуватися.

2. Словесне мовлення дитини потрібно формувати під час спілкування у спільній діяльності: під час виконання побутових дій, режимних моментів, малювання, ліплення, конструювання, гри

Говорити з малюком потрібно:

- однією літературною словесною мовою (не змішувати українську і російську, діалектну);
- у нормальному темпі, не поспішаючи, але й не уповільнювати, не розтягувати мовлення штучно;
- при достатньому освітленні;
- голосом нормальної сили (на відстані можливо дещо гучніше);
- чітко промовляти, не "ковтати" закінчення;
- дотримуватися правильних інтонацій;
- не відвертатися;
- не робити зайвих рухів, які можуть відвернути увагу;
- емоційно заохочувати дитину до спілкування.

Якщо дотримуватися цих правил, буде простіше залучити малюка до спілкування, а йому легше зрозуміти співрозмовника.

Зрозуміло, що дитина не одразу, а лише з часом почне розуміти сказані дорослим слова. Коли починати навчання?

Починати навчати потрібно одразу після того, як виявлене порушення слуху у дитини. Де навчати дитину?

У нашій країні для дітей з порушеннями слуху існують спеціальні дошкільні заклади та спеціальні групи при загальноосвітніх дитячих садочках. Сурдопедагоги і вихователі цих закладів допомагають малюкам опанувати словесне мовлення, набути знань про навколишній світ, навчають їх читати, писати, лічити. Такі заклади обладнані звукопідсилювальною апаратурою та іншими спеціальними технічними засобами, які допомагають у навчанні дітей. Крім традиційних, проводяться додаткові заходи з розвитку слухового сприймання, формування вимови та розвитку мовлення.

Нині у багатьох містах нашої країни відкриваються Центри допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі дітям з порушеннями слуху ("СУВАГ", "ВАБОС", "Аврора" та ін.).

Концентрація в одному закладі сучасної діагностичної апаратури, наявність кваліфікованих сурдопедагогів, психоневро-логів, логопедів дає змогу провести повне обстеження дитини, своєчасно встановити порушення слухової функції, визначити необхідність і обсяг подальшої роботи та лікування. Ефективність роботи у Центрі забезпечується поєднанням таких основних напрямів:

- рання діагностика, завдяки якій з'ясовуються причини порушення слуху (локалізація ураження, ступінь втрати слуху);

- якісне слухопротезування у ранньому віці;
- забезпечення спільної роботи сурдопедагога-реабілітатора, дитини та батьків (обов'язкова їх присутність на заняттях та навчання малюка в домашніх умовах);
- використання спеціальної звукопідсилювальної апаратури;
- систематичні індивідуальні та групові заняття з фонетичної ритміки та музичного стимулювання;
- заняття з розвитку розумових здібностей дитини.

Ця робота спрямована на досягнення максимального розвитку слухового сприймання; використання всіх видів відчуттів (слухового, зорового, тактильного).

Індивідуальний підхід до дитини, вибір сучасних методів і прийомів роботи, що відповідають її можливостям, тісна співпраця з батьками забезпечують високі результати реабілітації, сприяють її інтеграції та соціалізації

В останні роки у всьому світі дедалі більшої популярності набуває навчання і виховання дітей з порушеннями слуху разом з їхніми ровесниками зі збереженим слухом (інклюзивне навчання). Така форма навчання запроваджується і в нашій країні. В інклюзивних закладах надається весь спектр спеціальних послуг, необхідних дитині з порушенням слуху: проводяться додаткові корекційні заняття, використовується звукопідсилювальна апаратура та технічні засоби, які допомагають опанувати словесне мовлення, працюють відповідні спеціалісти, педагоги обізнані у питаннях особливостей розвитку і навчання дітей з порушеннями. Безперечною перевагою такого навчання є можливість перебувати у звичайному середовищі, спілкуватися з однолітками, незалежно від того порушений чи збережений їхній слух.

Діти з незначною втратою слуху можуть навчатися в дошкільних закладах загального типу за умови слухопротезування, копійної повсякденної роботи батьків з розвитку мовлення та індивідуального підходу педагогів до процесу навчання і виховання.

У звичайному дитячому садочку дитину зі зниженим слухом необхідно посадити попереду, щоб вона мала змогу бачити обличчя педагога і стежити за артикуляцією, що значно полегшить сприймання і розуміння того, про що йдеться на занятті. Для того, щоб дитина не відставала від своїх однолітків у розвитку мовлення і мислення, з нею необхідно додатково працювати.

Доцільно заздалегідь ознайомлювати її з новим матеріалом, щоб у групу дитячого садочка або до школи вона приходила вже підготовленою до сприймання нового матеріалу, який педагог пояснюватиме на занятті. Дитину зі зниженим слухом треба раніше, ніж інших дітей, навчити читати й писати, оскільки написане слово сприймається нею краще, ніж почуте.

За таких умов, при постійній спільній роботі батьків і педагогів, дитина з незначною втратою слуху може успішно навчатися як у дошкільному закладі, так і в загальноосвітній школі.

Відомі випадки успішного навчання у закладах загального типу і дітей зі значною втратою слуху, глухих. Це можливо за умов раннього слухопротезування, своєчасної педагогічної корекції та повсякденної багатопланової роботи батьків з розвитку у їхньої дитини мовлення, мислення, допомоги в опануванні знань.

Допомога дефектолога необхідна кожній дитині з порушенням слуху, яка навчається у закладі загального типу

Сурдопедагог, враховуючи особливості кожного дошкільника, забезпечить ефективну професійну допомогу з розвитку слуху, сприймання і розуміння мовлення оточуючих та власного мовлення, формування правильної звуковимови тощо.

Спеціальну допомогу дитині з порушенням слуху надають у таких закладах:

- 1) спеціальних дитячих ясла-садочках;
- 2) спеціальних групах при загальноосвітніх яслах-садочках;
- 3) реабілітаційних центрах;
- 4) інклюзивних закладах

Де б не перебувала дитина, вона потребує допомоги спеціалістів і батьків

Як організувати навчання вдома?

Сім'я у вихованні цих дітей відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки формування елементарних понять, розвиток розумових здібностей, набуття певних навичок і знань відбувається не тільки на спеціальних заняттях у дитячих садочках, а й безпосередньо під час спілкування в родині.

У молодшому віці дитина з порушеннями слуху здебільшого неорганізована, не вміє гратися, контактувати з іншими людьми і дітьми.

Першочергове завдання батьків дитини з порушенням слуху — навчити малюка наслідувати дії дорослого, усвідомлювати свої дії, гратися, дотримуючись правил гри. Коли дитина починає відвідувати дитячий садок, батькам варто вже з перших днів налагодити тісний зв'язок із сурдопедагогами і вихователями, оскільки тільки спільна робота сім'ї та педагогів може забезпечити повноцінний розвиток кожної дитини.

Починається така робота з того, що батьки підтримують удома той режим, який встановлено в дитячому садку. Нехтування цим може призвести до таких негативних проявів у поведінці дитини, про які розповіла нам мама Катрусі П.

У суботу та неділю, коли Катруся була вдома, вона часто дратувалася, вередувала, не хотіла самостійно вдягатися, їсти тощо. З'ясувалося, що причина такої поведінки дівчинки — зміна розпорядку дня, до якого звикла Катя в дитячому садку. Батьки пізно ввечері вкладали донечку спати, не завжди забезпечували дитині денний відпочинок.

Бажано, щоб удома у малюка був власний ігровий куточок, в якому знаходяться іграшки, фарби, альбом для малювання тощо. Влаштувавши такий куточок, батьки мають пам'ятати, що справа не в кількості іграшок, а в правильному їх доборі.

У Віті Г. вдома дуже багато різних іграшок, але хлопчик ними не грається, тільки розкидає по всій квартирі та постійно ламає. Коли мама чи тато заходять із сином до крамниці, він вимагає, щоб йому купували нові іграшки, і батьки, аби догодити дитині, виконують забаганки. Вдома ж хлопчик грається новою іграшкою годину-другу, а потім відкидає її геть і більше ніколи нею не цікавиться.

Щоб інтерес до іграшки не втрачався, а навпаки, зростає, малюка треба навчити виконувати з нею багато різних дій, підказувати йому сюжети нових ігор. Отже, замість великої кількості різноманітних іграшок, досить придбати дві-три звичайні ляльки та різні речі, потрібні для ведення "лялькового господарства" (лялькові меблі, посуд тощо), дитячий "конструктор", кілька машинок різного кольору. Проте, помилково вважати, що за наявності іграшок дитина сама навчиться самостійно гратися.

Допомогти своїй дитині навчитися гратися мають батьки

Підсумовуючи, перерахуємо ті кроки, які необхідно зробити батькам дошкільника з порушенням слуху, щоб допомогти дитині розвиватися:

Крок 1. У перші місяці життя перевірити слух дитини.

Крок 2. Забезпечити раннє слухопротезування дитини на обидва вуха.

Крок 3. Обрати навчальний заклад, в якому перебуватиме дитина та надаватиметься спеціальна педагогічна допомога.

Крок 4. Організувати навчальне середовище вдома: постійно розмовляти з дитиною, все називати, коментувати і пояснювати та проводити заняття з розвитку мовлення і формування вимови.

Далі пропонуємо батькам систему завдань з розвитку мовлення, мислення дитини, ознайомлення з навколишнім світом, які можна використати у роботі з малюком з порушенням слуху вдома.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Розвиваємо слух.

Розвиток слухового сприймання відбувається за такими напрямками:

- 1) визначати є звук чи немає;
- 2) визначати звідки чується звук (напрямок звучання);

- 3) визначати кількість звучань;
- 4) Розрізняти гучне й тихе звучання;
- 5) розрізняти різні немовленнєві звучання навколишнього світу;
- 6) сприймати та розрізняти на слух та на слухо-зоровій основі мовленнєві звуки, склади, слова, словосполучення і короткі речення.

Розвивати слух дитини варто у процесі гри, застосовуючи різні варіанти вправ. Кожне завдання, в якому використовуються немовленнєві звуки, потрібно розпочинати з показу дитині предметів, що звучать, та демонстрації того, як звучить предмет. Наприклад: показати барабан, потім постукати пальчиками по барабану та дати постукати дитині. Завдання варто урізноманітнювати використанням нових для дитини предметів та способами виконання завдань (із зав'язаними очима, за спиною дитини, із заплющеними очима, очима, закритими долоньками).

Мовленнєвий матеріал (звуки, склади, слова, словосполучення, речення), який дається дитині для сприймання та розрізнення, має бути знайомий дитині. Це ті звуки, які вже вчили з дитиною, слова, які використовуються у повсякденному житті, вивчалися на заняттях, значення яких зрозумілі їй.

Виконання завдань зі сприймання та розрізнення мовленнєвих звуків має специфіку, порівняно з роботою з не мовленнєвим матеріалом. Під час роботи з розвитку слуху з використанням звуків, складів, слів, словосполучень, речень варто віддавати перевагу одночасному слуховому і зоровому сприйманню. Тому вправи зі сприймання, впізнавання та розрізнення мовленнєвих звучань радимо виконувати так, щоб дитина не заплющувала очі. Потрібно звертати увагу дитини на обличчя дорослого, показати як під час промовляння рухаються губи, яке положення займає язик, вказати на відстань між зубами тощо. Промовляти потрібно чітко, голосом нормальної сили, без надто демонстративної артикуляції та голосного промовляння. Одночасне сприймання на слух та з допомогою зору допоможе дитині зорієнтуватися у мовленні, навчитися використовувати для сприймання мовлення одночасно і слух, і зір.

Важливо правильно підібрати відстань, з якої дитина сприйматиме звучання. Оскільки діти дуже різняться за станом слуху, універсальних рекомендацій щодо відстані від джерела звуку до дитини не може бути. "Робочу" відстань потрібно встановити практично. Дорослий спочатку знаходиться на мінімальній відстані від дитини, потім відходить далі, ще далі. Відстань, з якої дитина сприймає звуки, поступово від заняття до заняття збільшується. Необхідно враховувати, що відстань до джерела звучання за спиною дитини має бути меншою, ніж спереду від дитини.

Пропонуємо зразки вправ для роботи з кожного напрямку.

1. Дорослий знаходиться за спиною у дитини. У дитини в руці прапорець. Дорослий подає сигнал (дує у дудку, стукає у барабан, дзвенить дзвіночком, стукає ложкою по каструлі тощо), а дитина, почувши його, піднімає вгору прапорець.

Щоб урізноманітнити заняття, варто пропонувати дитині реагувати на звук плесканням у долоньки, тупанням ніжкою, підняттям кольорової картки, будь-яким рухом або голосовим сигналом, словами: "є" або "немає", "чую" або "не чую".

2. Дитина стоїть у центрі кімнати із зав'язаними (заплющеними) очима. Спереду, ззаду, праворуч і ліворуч — задіяні у грі члени родини. Учасники гри по черзі подають звукові сигнали (з допомогою музичних іграшок, будь-яких предметів, голосу), а дитина ручкою вказує звідки чує звук. Якщо у занятті бере участь тільки один дорослий, він може змінювати своє розташування. У такому випадку необхідно стежити, щоб переміщення було тихим і обережним, оскільки дитина може сприйняти вібрацію через підлогу.

3. Дорослий стукає у барабан (дує у дудку, дає сигнал дзвіночком, промовляє голосний звук тощо) один або багато разів. Потім, коли дитина навчиться рахувати, сигналів дають два, три

і т. д. Звуки молена подавати за спиною дитини та з різних боків від неї (якщо заплющені очі). Спочатку вчать визначати один чи багато разів подавався сигнал, а потім, коли дитина навчиться рахувати, скільки сигналів прозвучало.

На запитання: "Скільки?" дитина може відповідати, піднімаючи зображення однієї або багатьох фігурок, таблички з написами "один" або "багато" (пізніше — із цифрами), плескаючи у долоньки, тупаючи ніжною один або багато разів (а пізніше — стільки разів, скільки було звучань), словами "один" або "багато" (пізніше "один", "два" і т. д.).

4. Спочатку дитині демонструють гучне і тихе звучання. Вони спостерігає за тим, як сигнал подається. Потім поза полем зору дитини сигнал дають знову сильний та слабкий по чергово (наприклад: сильно та слабо дують у дудку, сильно та слабо вдаряють у бубон, вмикають тиху і гучну музику, тихо і голосно промовляють окремі голосні звуки, склади, слова). Гучність звучання добирається залежно від можливості дитини сприйняти сигнал.

На запитання: "Тихо чи гучно?" дитина може відповідати словами, піднімати вгору руку ("гучно") або опускати вниз ("тихо"), показувати картку одного з двох кольорів (наприклад: червона картка означає "тихо", а синя — "гучно") або використовувати інші знаки.

5. Дитина знаходиться у центрі кімнати, її оточують стільцями, на яких розкладені барабан, бубон, дудочка, свисток, дзвіночок. Малюк заплющує очі, а дорослий стукає у барабан (грає на дудці, дзвенить дзвіночком тощо). Дитина відкриває очі, вказує на той інструмент, який звучав або/та називає його. Доцільно варіювати різні звучання.

Спочатку для розрізнення добирають 3 звучання, потім -більше. Потрібно урізноманітнювати звуки, які сприйматиме дитина, використовувати якомога більше джерел звуків. Це можуть бути музичні іграшки та іграшки, що звучать, справжні музичні інструменти, будь-які предмети побуту, які звучать при постукуванні, голоси людей, тварин у запису тощо. Всі звуки, які використовуються для заняття мають бути знайомими дитині. Їх потрібно продемонструвати і переконатися, що дитина знає їх і розуміє хто або що може бути їх джерелом.

Можна залучити всіх членів родини та дітей, з якими малюк товаришує. Учасники розташовуються поза полем зору дитини. Вони по черзі називають ім'я малюка (добре знайоме слово, словосполучення або коротке речення), а дитина вгадує чий голос почула, показує та називає того, хто говорив.

Для розвитку слуху на немовленнєві сигнали варто виконувати вправи на:

- розрізнення на слух висоти звучання;
- розрізнення на слух кількості звучань;
- розрізнення музичних ритмів;
- розрізнення голосів тварин та птахів;
- визначення напрямку звучання;
- визначення початку та кінця звучання;
- розрізнення джерел звучання;
- розрізнення злитих та переривчастих звучань;
- визначення темпу звучання;
- визначення сили звучання.

6. Робота з мовленнєвим матеріалом — найбільший за обсягом та складний розділ роботи з розвитку слухового сприймання. Вона триває упродовж всього дошкільного періоду, а потім продовжується і у школі. Роботу у цьому напрямі узгоджують та поєднують з роботою з розвитку мовлення та формування правильної вимови. Для слухо-зорового сприймання дитині пропонують той матеріал, який уже вивчався і використовується у повсякденному спілкуванні.

Використовується такий матеріал: звуки, склади, беззмістовні ритмічні моделі з дотриманням умовної структури та наголосу (та, та-та, та-та-та); слова; словосполучення; речення; прості короткі тексти.

Для розвитку слухового сприймання на мовленнєвому матеріалі необхідно проводити вправи на:

- впізнавання та розрізнення голосів;
- визначення та розрізнення інтонацій;
- визначення слухо-зоро-вібраційної кількості вимовлених звуків, складів, слів;
- визначення місця знаходження співрозмовника на слух;
- розрізнення сили, висоти промовляння окремих звуків, складів, слів;
- розрізнення на слухо-зоровій основі складів та слів;
- визначення темпу промовляння.

Щоб допомогти дитині користуватися залишками слуху потрібно:

- 1) привчити до постійного носіння слухових апаратів;
- 2) вчити використовувати залишки слуху під час повсякденного спілкування;
- 3) розвивати слух на спеціальних заняттях

Вчимо читати.

Дітей з порушеннями слуху рано починають вчити читати. Ускладнене слухове сприймання промовлених слів замінюється зоровим сприйманням написаних слів.

Навчання читання відбувається за спеціальною методикою. Починають зі сприймання цілими словами. Такий спосіб називається глобальним читанням. Для цього потрібно виготовити таблички з написами. На окремих паперових табличках записують назви іграшок, всіх предметів побуту, меблів, частин приміщення, страв, продуктів тощо — всього, з чим стикається дитина у повсякденному житті. Таблички розташовують на предметах (або поруч) і залишають для того, щоб дитина краще їх запам'ятовувала та ними можна було скористатися, коли виникне необхідність.

Під час заняття дитина добирає таблички до іграшок, маляток із зображенням різних предметів, дій, ознак. У такий спосіб дитина усвідомлює, що все має назви — слова, що вони різняться за довжиною та складом. Спершу дитина запам'ятовує і розрізняє таблички в цілому, глобально. З часом починає вирізняти складові написаного слова — букви, усвідомлює, що у різних словах є однакові букви.

Від глобального читання переходять до традиційного, аналітичного досить швидко. Ті частини слова, які важко сприйняти через слух, добре сприймаються у надрукованому вигляді. Таким чином читання певною мірою замінює ускладнене сприймання на слух. Коли дитина вчить букви, таблички також суттєво допомагають. Рекомендуємо знаходити букви, які вивчаються, у табличках, з'ясувати у яких словах вони є, у яких на початку слова, а у яких в кінці, у середині.

Таблички не втрачають своєї навчальної цінності і тоді, коли дитина вже навчилася читати. Тепер вони допомагають запам'ятовувати слова.

Корисна робота з розрізною азбукою:

- знаходження букв з розрізної азбуки;
- складання складів із букв розрізної азбуки;
- складання слів із букв розрізної азбуки.

Дітей з порушеннями слуху навчають:

- 1) глобального читання;
- 2) аналітичного читання

Вчимо правильно вимовляти.

Дошкільник з порушеннями слуху, зазвичай, не вимовляє багатьох звуків української мови, які у його віці вимовляють інші діти, а деякі звуки говорить спотворено або замінює іншими. Це робить незрозумілим мовлення дитини для інших. Саме тому одним із найважливіших напрямів роботи з дитиною є формування правильної вимови звуків.

На перших етапах така робота полягає у підготовці до навчання правильної вимови. Перш ніж почнеться безпосередньо постановка звуків, потрібно попрацювати над диханням, голо́сом, потренувати мовленнєвий апарат.

Дихання.

Говоріння, як відомо, відбувається за допомогою тривалого, "економного" видихання повітря із легенів. У дітей з порушеннями слуху таке видихання потрібно тренувати. Це можна робити в ігровій формі:

- задувати ватяний "м'яч" у виготовлені з картону "ворота";
- дмухати на пір'їнку (метелика, сніжинку), підвішену до нитки;
- задувати вогник свічки;
- пускати мильні бульбашки;
- надувати гумові повітряні кульки;
- здувати шматочки паперу, ватяні або пластмасові кульки зі столу через трубочку, виготовлену з паперу;
- протяжно, довго проспівувати голосні звуки, імітуючи політ літака (у _____), здивування (о _____!), плач немовляти (і _____), переляк (а _____!) та ін.;
- промовляти низку однотипних складів на одному видиху, поступово збільшуючи кількість складів, імітуючи гру на барабані (тататата...), співи (лалала...), ходу (туптуптуп...) тощо.

Голос.

У дітей з порушеннями слуху часто спостерігається неправильне голосове оформлення мовлення: тихий, слабкий голос, різкий та крикливий, надто високий — фальцетний, або низький — гугнявий. Виправляють порушення голосу спеціалісти. Батьки можуть допомогти у закріпленні правильного голосо-утворення. Тренуванню голосу нормальної сили, висоти і тембру сприяють такі вправи:

- протяжне тривале "проспівування" голосних звуків, яке супроводжується рухами рук (фонетична ритміка). Наприклад: під час вимови а_ дитина розводить ручки у сторони; під час вимови о_ — піднімає руки вгору над головою і зводить кисті до утворення кола; вимовляючи у_ — витягує руки вперед, е_ — підводить руки вгору та опускає кисті на плечі, и_ — руки з розкритими долонями піднімає вгору, /_ — вказівний пальчик піднятий, решта пальців зімкнуті у кулачок, гвинтовий рух рук вгору;
- вимовляння низки складів, яке супроводжується рухами;
- "проспівування" голосних звуків з поступовим підсиленням гучності та поступовим зменшенням гучності промовляння;
- гучне вигукування: ой! ох!ух\;
- промовляння слів пошепки;
- сприймання рукою вібрацій гортані під час вимови голосних та дзвінких приголосних звуків (покласти одну ручку дитини на її шию у місці голосових складок, а другу — на шию дорослого, аби порівнювати вібраційні відчуття);
- сприймання рукою вібрацій грудної клітки під час промовляння звуків, складів, слів, словосполучень та речень (покласти одну ручку дитини на її грудну клітку, а другу — на грудну клітку дорослого, щоб порівнювати вібраційні відчуття);
- контроль відсутності вібрації крил носа під час протяжного вимовляння голосних звуків (покласти вказівний пальчик однієї ручки дитини на крило носа дитини, а друге — на крило носа дорослого, аби контролювати щоб не виникали вібраційні відчуття).

Мовленнєвий апарат.

Щоб навчити дитину вимовляти правильно, уточнити або виправити вимову, необхідно:

- навчити малюка наслідувати рухи мовленнєвих органів,
- навчити дитину добре володіти органами артикуляції,

- розвинути м'язи мовленнєвого апарата.

Для цього спочатку виконують вправи з наслідування різних рухів губ, язика, нижньої щелепи, тобто органів артикуляції, рухи яких можна побачити.

Такі вправи виконують перед великим дзеркалом, щоб дитина мала змогу спостерігати за рухами дорослого і своїми та порівнювати їх. Наведемо приклади таких вправ:

- по черзі закривати та відкривати рот;
- висунути, а потім сховати язик;
- витягнути губи вперед дудочкою;
- розтягнути губи в усмішці;
- рухати язиком вгору-вниз, праворуч-ліворуч;
- робити язик широким;
- робити язик вузьким;
- торкатися язиком верхньої, а потім нижньої губи;
- водити язиком по верхніх та нижніх зубах;
- змінювати відстань між зубами;
- облизати верхню, а потім нижню губу;
- упирати кінчик язика у верхні та нижні різці;
- легко прикусити нижню, а потім верхню губу.

Звуки, склади, слова.

Коли дитина навчиться наслідувати дорослого, керувати власним голосом, правильно дихатиме, опанує основні рухи, можна переходити до роботи над вимовою конкретних звуків. Правильна постановка звуків неможлива без фахової підготовки! Щоб не нашкодити, не намагайтеся робити це самостійно! Послідовність звуків, над вимовою яких працюємо, визначає спеціаліст.

Натомість, закріпити правильну вимову звуків дуже важко без участі батьків. Щоб привчити дитину вимовляти звуки правильно, необхідно виконувати вправи на вимовляння звуку:

- ізольовано;
- у різних складах;
- у словах, в яких звук знаходиться на початку, в кінці, в середині, "по сусідству" з різними голосними і приголосними,
- у словосполученнях;
- у реченнях;
- у чистомовках та коротких віршиках.

Не менш важливо стежити за вимовою під час повсякденного спілкування, виправляти помилки. Зауважимо, що робота безпосередньо над вимовою починається лише тоді, коли дитина вже певною мірою навчилася висловлювати свої думки мовленням. Тобто, навчання будується не за принципом звук — слово — речення, а навпаки - речення — слово - звук. Спочатку потрібно, щоб дитина навчилася використовувати (хоч мінімально) мовлення як засіб спілкування, а потім починати цілеспрямовано формувати правильну звуковимову. До цього працюють над диханням, голосом, артикуляційними рухами.

Інтонації, темп і ритм.

Навіть глуха дитина, яка не може сприйняти і розрізнити окремі звуки та слова, зазвичай, у змозі почути інтонацію мовлення. Необхідно навчити прислуховуватися до інтонацій, розрізнити їх та розуміти. Важливо також навчити вираховувати кількість складів у слові та вирізнити наголошений склад. Пропонуємо кілька завдань, що допоможуть у цьому:

- промовляння у змінному темпі (старий ведмідь іде повільно туп-туп-туп, ведмежатко біжить швидко туп-туп-туп, мама ведмедиця іде спокійно туп-туп-туп);
- зміна сили голосу;
- зміна висоти голосу;

- відтворення ритмів з дотриманням певної сили та швидкості промовляння (простих ритмів: ТАта, таТА, ТАтата, таТА-та, таких, що повторюються ритмів: ТАтата-ТАтата-ТАтата, ТАТАтата-ТАТАтата-ТАТАтата, таТАТАта-таТАТАта, таТАТА-татошо);
- відтворення ритмів слів (туфлі - ТУті) та фраз (на вулиці тепло — таТутатаТето);
- відтворення елементів інтонації, висловлюючи різні почуття: біль, радість, запитання, прохання, засудження, втому тощо.

Від слова до речення.

У своєму мовленнєвому розвитку діти проходять всі природні етапи: гуління, лепет, слова-звуконаслідування, слова-речення, фрази. Щоб спілкування розвивалося і дитина поступово переходила від одного етапу до наступного, необхідно поповнювати її словниковий запас.

Слова можна вивчати з допомогою малюнків. Для цього необхідно підібрати малюнки з різних тем. Серед них традиційні для дошкільнят: "Іграшки", "Люди", "Одяг", "Продукти харчування і страви", "Посуд", "Меблі", "Тварини", "Рослини", "По три року", "Погода", "Свята" та ін. Пропонуємо кілька видів вправ з використанням малюнків.

- Перед дитиною розкладають малюнки з певної теми. Дитина добирає таблички з підписами до кожного малюнка.
- Можна також добирати малюнки до табличок.
- Дитині демонструють малюнок та підпис до нього. Дитина читає підпис та запам'ятовує назву. Потім підпис закривають, дитина промовляє його по пам'яті, а потім перевіряє чи правильно запам'ятала слово.
- Називання малюнків з певної теми у відповідь на запитання дорослого: "Що це?".
- Добір малюнків до слів, які промовляє дорослий. Перед дитиною розкладають малюнки з певної теми. Дорослий говорить дитині: "Покажи...". Дитина показує відповідний малюнок.

З допомогою малюнків вивчають назви предметів, їх ознаки. Обов'язково приділяти увагу і вивченню дієслів. Для цього використовують малюнки, на яких зображені різні дії: "іде", "сидить", "спить", "їсть", "читає", "малює", "ліпить", "гуляє", "грається" тощо. Не всі слова зручно вчити з допомогою малюнків. Багато понять вивчають під час повсякденного спілкування. Так найкраще формуються важливі не лише для мовленнєвого розвитку, а й для виховання особистості, це такі поняття як "добре", "погано", "молодець", "гарно", "допомогти", "запитати", "попросити", слова вітання і прощання, подяки, прохання та інші.

Зрозуміло, що дитина не одразу, а лише з часом розумітиме сказані дорослим слова. Але після кількох повторень під час спілкування малюк почне "впізнавати" слово та реагувати на нього, а з часом — намагатиметься промовляти його у схожій ситуації.

Слова — це лише "цеглинки", з яких будують мовлення. Справжнє мовлення з'являється тоді, коли дитина опановує речення. Зрозуміло, що спочатку це будуть найпростіші речення з одного слова. Це може бути навіть лепетне слово. Наприклад, якщо дитина на запитання дорослого "Хто це?" відповідає: "няв", то лепетне слово "няв" у цій ситуації є реченням. Якщо дитина промовляє: "а-а-а", маючи на увазі: "я хочу спати", то її звуконаслідування виконує функцію речення. Від таких найпростіших речень переходять до більш складних, а від речень — до коротких текстів.

РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ

Чому необхідно розвивати мислення дитини з порушенням слуху?

Мислення у дитини починає розвиватися з другого року життя. Цей розвиток пов'язаний з опануванням ходьби, удосконаленням рухів, розширенням кругозору й опануванням мовленням. Дитина розв'язує конкретне завдання, виконуючи практичну дію, яка вже в перші роки життя є засобом ознайомлення з навколишнім світом. Обмацуючи і маніпулюючи предметами, вона пізнає їх властивості, встановлює найпростіші зв'язки між ними, засвоює різні дії, які виконує дедалі успішніше. При цьому малюк швидко набуває досвіду поводження з предметами і починає успішно застосовувати

раціональні способи дії з ними. Цього він вчиться у дорослих, запозичуючи та наслідуючи найефективніші прийоми.

Навіть якщо батьки не мають на меті навчити дитину розпізнавати предмети, їх різноманітні властивості та відношення, вона навчається цього опосередковано, адже чує слова, які їх позначають і одержує підтвердження через конкретні зразки.

Для дітей з порушеннями слуху вкрай необхідна допомога дорослих у пізнанні навколишнього світу. Без такої допомоги мислення дитини розвивається надто повільно і нерівномірно, а здобуті знання мають фрагментарний, неточний, ситуативний характер. Батьки мають знати, що вже у ранньому дитинстві за правильної організації занять та повсякденної, копіткої роботи показники розвитку дитини з порушеннями слуху значною мірою можуть відповідати "еталонним" показникам розвитку дитини з нормальним слухом.

Як зробити заняття з розвитку мислення корисними і цікавими для малюка?

Батьки мають пам'ятати, що розумова діяльність — це розв'язання певної задачі. Процес мислення починається тоді, коли у людини виникає проблема і потреба вирішити її, або знайти відповідь на те чи інше питання

У дитини неможливо стимулювати активну роботу мислення тим, що просто рекомендувати їй подумати. Необхідно, щоб дитина пережила проблемну ситуацію, тобто, щоб у неї виникло запитання і потреба знайти на нього відповідь.

Для дитини з порушенням слуху довкола більше невідомого, аніж для її однолітків, які за допомогою слуху і мовлення більше дізнаються про предмети і явища навколишнього світу. Малюк з порушенням слуху не вміє побачити невідоме, тому в нього не виникає ніяких запитань, навіть тоді, коли він володіє потрібними мовними засобами.

Ось чому батьки мають постійно звертати увагу дітей на явища і предмети, ставити запитання, емоційно виявляти свою зацікавленість і таким чином формувати пізнавальні інтереси малюка, прагнення запитувати про побачене.

Відчуття подиву виникає у малюка, коли він зустрічається з чимось несподіваним, що не відповідає його попередньому досвідові, коли з'являються перешкоди для здійснення звичної дії. Розвивати почуття подиву у дитини з порушенням слуху необхідно шляхом створення спеціальних проблемних ситуацій під час гри, на заняттях, у побуті.

Так, наприклад, коли малюк складає звичними діями знайому іграшку (пірамідку), дорослий непомітно може додати ще одне кільце з меншим отвором, або замінити маленьке кільце на велике.

Переживання проблемної ситуації виникає у дитини і тоді, коли їй пропонують (і водночас вона сама прагне) виконати якесь привабливе, цікаве завдання, але в ньому є незнайомі умови, що перетворюють його в задачу. Так, на кожному занятті необхідно, до вже знайомих дитині предметів або матеріалів, вводити нові, з якими вона буде повторно виконувати те чи інше завдання. На заняттях з конструювання бажано кожного разу створювати нові будівлі, змінюючи форму даху або кількість поверхів, додаючи до набору кубики іншого кольору тощо.

В ситуації розв'язання проблемних завдань у дитини швидше формуються мовленнєві навички спілкування, засвоюються нові слова, які необхідні для виконання цікавої і бажаної для неї діяльності.

З чого ж потрібно починати навчання малюка з порушенням слуху?

Першочергове завдання батьків дитини з порушенням слуху - навчити її наслідувати дії дорослого, привчити до сумісної діяльності

Руки малюка з порушенням слуху погано координовані і незграбні, тому починати таку роботу доцільно зі спеціальних занять, на яких він вчитиметься наслідувати рухи дорослих. Заняття краще проводити перед дзеркалом, щоб дитина бачила в ньому і себе, і дорослого. Тоді вона вчиться не тільки виконувати фізичні вправи (піднімати руки

вгору, розводити їх у сторони, нахилити тулуб, тупотіти ніжками тощо), а й наслідувати дії, порівнювати рухи свого тіла з рухами дорослого. На кожному занятті, які бажано супроводжувати ритмічною музикою, відпрацьовуються два-три рухи, вводяться поступово нові рухи. Так, дитину підводять до наслідування більш дрібних рухів рук та обличчя.

Для розвитку дрібної моторики доцільно використовувати вправи з гудзиками. Гудзики розсипають по підлозі і показують малюкові, як їх збирати та складати у коробку. Це завдання можна використовувати і навчаючи дитину виділяти ознаки предметів: колір, форму, розмір тощо.

Наприклад, можна доручити маляті не тільки зібрати гудзики з підлоги, а й поділити їх на білі та червоні (білі покласти в білу чашку, а червоні — в червону). Для формування понять про величину предметів дитині пропонують скласти великі й маленькі гудзики відповідно у маленькі або великі чашки або коробки.

Корисно навчати малюка наслідувати дії дорослого у процесі гри з кубиками. Спочатку дитина вчиться складати з трьох-чотирьох кубиків різні споруди (вежу, будинок, огорожу тощо), крок за кроком повторюючи дії дорослого. Поступово гри ускладнюються. Якщо на перших заняттях дитина і дорослий діяли одночасно (дорослий поклав кубик, так само зробила дитина і т.д.), то надалі малюк спочатку спостерігає за діями мами чи тата і тільки після того, як вони завершать роботу, сам починає працювати з кубиками, орієнтуючись на зразок. У такій самій послідовності можна навчати малюка гратися з пірамідкою.

Водночас, необхідно ознайомлювати малюка з навколишнім світом: з предметами, які є у помешканні, навчати зіставляти ці предмети з відповідними зображеннями. Для цього бажано підготувати набори парних малюнків із зображенням тварин, меблів, посуду, взуття, одягу тощо. На занятті малюка навчають знаходити і поєднувати однакові зображення.

Так, наприклад, дорослий викладає перед дитиною зображення знайомих тварин (собака, кішка, ведмедик, заєць) і пропонує з решти карток, які довільно розкладені на столі, вибрати ідентичне зображення до першого або другого малюнка. На перших заняттях дитина може діяти за зразком, який демонструє дорослий, поєднуючи ідентичні зображення, а далі потрібно стимулювати її до самостійного виконання завдання.

Проводячи заняття за такою схемою, необхідно дбати про те, щоб картки із зображеннями предметів постійно змінювалися, що допоможе підтримувати інтерес дитини до цієї діяльності.

Вже опрацьовані на занятті малюнки можна використовувати для ідентифікації реальних предметів з їх зображеннями.

Так, наприклад, можна запропонувати малюкові, мандруючи з ним по квартирі, розкласти малюнки із зображенням стола, стільчика, шафи, крісла тощо на відповідні меблі, або малюнки із зображенням посуду (тарілка, ложка, чашка тощо) співвіднести з реальними предметами.

Ускладнити завдання на ідентифікацію предметів можна використовуючи ігри-лото, або самостійно приготувавши парні картки із зображеннями предметів, які мають як спільні, так і відмінні ознаки.

Так, для проведення гри "Знайди пару" потрібно приготувати парні малюнки із зображенням взуття (по два малюнка: на одному зображений лівий черевичок, а на другому — правий), які дещо відрізняються за формою (чобітки, туфлі, черевички) і за кольором (червоні, чорні, білі, коричневі тощо).

Перед дитиною викладають по одному зображенню з кожної пари предметів (наприклад, праві чобітки) і пропонують знайти серед інших малюнків, які довільно розкладені на столі, пару для кожного черевичка.

Для другого заняття, яке проводиться за такою ж схемою, можна підготувати парні малюнки із зображенням шкарпеток, рукавичок (ліва, права), які мають дещо відрізнитися за формою та кольором.

На іншому занятті можна використати парні малюнки із зображенням тварин (наприклад, корова стоїть посеред луку — корова п'є воду з річки; кішка спить — кішка грається з м'ячем; собака сидить — собака біжить тощо). Малюк має визначити, назвати тварину і створити відповідні пари малюнків. Водночас, слід вчити дітей ототожнювати зображення предметів у книжках та різноманітних лото.

Дуже корисним для розвитку мислення є використання на заняттях гри "Чарівний мішечок", у процесі якої малюк вчиться сприймати предмети не тільки зором, а й дотиком. Для цієї гри треба мати набори різних об'ємних, маленьких іграшок — тварин (наприклад, собачка, котик, білочка, півник, зайчик тощо) та відповідні зображення на малюнках.

Гра має проводитися у два етапи. На першому етапі малюкові пропонують покласти до зображень тварин відповідні іграшки. Після закінчення ідентифікації іграшки складають у торбинку, а потім дорослий бере малюнок із зображенням тварини і просить малюка знайти таку саму в мішечку. Малюк має намацати у мішечку відповідну іграшку, витягнути її та порівняти з малюнком. Доцільно спонукати дитину називати іграшку, яку вона знайшла у мішечку або відтворювати звуки, якими дитина позначає тих чи інших тварин (наприклад, собачка — гав-гав, котик — няв-няв тощо).

Якщо дитина зробила помилку, іграшка знову опускається у мішечок і гра продовжується. Навчання малюка з порушенням слуху в родині передбачає спеціальну роботу з формування вмінь виділяти в предметах основні ознаки: форму, величину, колір, визначати функціональність та їх призначення.

У молодшому дошкільному віці дитина вже має розрізняти основні кольори, знати їх назву. Ознайомлення дитини з цією ознакою відбувається на спеціальних заняттях.

Для заняття дорослий вирізає з кольорового паперу (синього, жовтого, зеленого, червоного) однакові за розміром та формою фігури (кружечки або трикутники) та великі за розміром різнокольорові квадрати. Малюкові пропонують розкласти фігури на відповідні за кольором квадрати. Починає роботу дорослий, він підносить фігури до квадратів і словами, жестами та виразом обличчя демонструє, які фігури підходять за кольором, а які ні.

На кожному наступному занятті форму фігур та їх кількість (від 12 на першому занятті до 16—20 на наступних) потрібно змінювати, але їх величина та форма мають бути однаковими. Це необхідно для того, щоб увага дитини була зосереджена саме на тій відмінній ознаці предметів, яку вона вчиться виділяти.

Показуючи дитині кольорову фігуру, треба стимулювати її знаходити відповідний колір на одязі, на предметах у кімнаті. Подібні заняття можна проводити з різнокольоровими прапорцями, олівцями, фішками тощо.

Ознайомлення малюка з порушенням слуху з формою предметів відбувається за тією самою схемою.

На цих заняттях бажано використовувати і спеціальні ігри, наприклад, гру "Поштова скринька", яка передбачає роботу дитини з фігурами різної геометричної форми.

Дуже багато цікавих ігор можна придумати з плоскими геометричними фігурами, які вкладаються у відповідні вирізи на панелі. Ці ігри дуже корисні для формування уявлень дитини про форму предметів.

Зміст найпростішого завдання — заповнення кількох різних за формою заглиблень у дошці відповідними фігурками. Для цього завдання можна використовувати дошку з кількома заглибинами (або картонну панель з намальованими кольоровими фігурами) і набір фігурок такої самої форми.

Спочатку демонструється дошка, що заповнена фігурками, після чого фігурки висипаються на стіл, дитині пропонують самотійно заповнити дошку фігурками. У

процесі виконання завдання дорослий допомагає дитині порівнювати фігури з формою заглиблення, або заповнює одну чи два заглиблення, звертаючи увагу дитини на схожість заглиблення і фігурки.

Ускладнити завдання можна, розділивши кожну фігурку на дві частини, таким чином, щоб заповнити заглиблення дитині потрібно проаналізувати його форму, всі фігурки, знайти однакові, правильно поєднати їх і вкласти у відповідне заглиблення.

Ознайомлення дитини з такою ознакою об'єктів як величина треба починати з однакових за формою та кольором предметів, які значно відрізняються за своїми параметрами.

Для першого заняття бажано підготувати спеціальні картки (великі та маленькі) та вирізані з картону, однакові за формою і кольором, силуети предметів, які виразно відрізняються за величиною (наприклад, повітряні кульки, яблучка, квіти).

Малюкові пропонують розкласти предмети на відповідні картки (маленькі предмети на маленьку картку (3-4 зображення), а великі (3—4 зображення) — на велику. Починати роботу має дорослий. Він демонструє дитині відмінність між предметами, накладаючи маленьке зображення на велике, а потім викладає їх на відповідні картки. Далі пропонує дитині самостійно визначити величину предметів і розкласти їх на відповідні картки. Для того, щоб ця діяльність була цікавою для малюка, на кожному наступному занятті слід пропонувати для порівняння нові предмети, поступово стимулювати до виключно зорового порівняння предметів і визначення їх місця на великій або маленькій картках, без попереднього примірювання.

На заняттях можна використовувати різноманітні лото, де малюкові потрібно визначити величину предметів, використовувати для порівняння предмети побуту (великі і маленькі ложки, тарілки, каструлі тощо), іграшки (маленькі та великі ляльки, машинки, іграшкові тваринки тощо).

Для розвитку мислення дитини з порушенням слуху дуже корисні завдання на складання з окремих частин реальних предметів або розрізаних на частини малюнків з їх зображенням.

Для цієї роботи потрібно дібрати об'ємні розбірні іграшки, плоскі зображення окремих предметів (одягу, іграшок, посуду, транспорту, тварин тощо).

Для перших занять доцільно використати лото із зображеннями знайомих дітям тварин (корова, собака, лисиця, кішка тощо). Зображення тварин потрібно розрізати на 2 (згодом на 4—6 частин). Малюкові показують окремі частини малюнка, які довільно розкладені на столі, і пропонують спочатку відгадати який предмет зображений на малюнку, а потім скласти його з частин.

Бажано для цієї роботи мати кілька подібних за складністю завдань, щоб стимулювати роботу мислення дитини та підтримувати її інтерес до цієї діяльності. Поступово завдання потрібно ускладнювати.

Наприклад, запропонувати дитині скласти зображення двох тварин з малюнків, які розділені на 12 частин (зображення кожного предмета розділено на 6 квадратів). Спочатку дитина має з'ясувати, яких тварин можна скласти з цих частин, а потім поєднати частини в ціле зображення, попередньо або у процесі роботи визначаючи, до якого малюнка відноситься той чи інший фрагмент.

При виконанні більш складного варіанта цього завдання, дитині видають з 6 необхідних лише 4 або 5 частини зображення і пропонують визначити, яку тварину можна з них скласти і яких частин бракує.

На іншому занятті дитина, окрім частин певного об'єкта, отримує додаткові картки з окремими фрагментами іншого предмета (1—2-3 фрагмента). Таким чином, для правильного виконання завдання дитині необхідно не тільки скласти ціле зображення, а й визначити та відкласти (на початку, або у процесі роботи) зайві картки.

Зображення предметів на малюнках потрібно ділити на частини по-різному: на різну кількість фрагментів, на однакові і різні за розміром, ділити зображення прямими і хвилястими лініями тощо.

Для формування вмінь складати предмети з окремих частин можна використовувати і дитячий конструктор.

Так, наприклад, дитині пропонують 'побудувати будиночок з кубиків та трикутних призм за розкресленим зразком. Для того, щоб виконати це завдання, необхідно уявити, з яких частин складається будинок і як окремі частини у ньому поєднуються. Малюк буде споруду на основі поелементного співвіднесення частин зі зразком.

На наступних заняттях дитині пропонують скласти будиночок, спираючись на частково розкреслений зразок, а потім і на зразок, що відтворює лише контур споруди.

Урізноманітнити і ускладнити роботу можна за рахунок: використання різнокольорових кубиків (виконуючи подібні завдання, дитина має враховувати не тільки форму будівлі в цілому, а й співвідношення її частин за кольором); використання зображень геометричних фігур, які наклеюються на кубики (дитина, діючи за відповідним зразком, відтворює їх розташування під час складання будиночка).

У процесі навчання корисно використовувати завдання на складання кількох об'єктів з окремих частин.

Так, наприклад, складання двох-трьох однакових предметів різної величини. Для цього завдання потрібно підготувати кілька парних, вирізаних по контуру та розрізаних на частини зображень знайомих дітям предметів, наприклад, іграшок (лялька, ведмедик, півник). Зображення предметів у кожній парі мають бути різної величини.

Спочатку така робота проводиться з допомогою зразків, де позначені місця поєднання частин предметів, на наступному занятті з допомогою частково розкреслених зразків, а потім — не розкресленого зразка. Для правильного виконання цього завдання дитині потрібно визначити, до якого предмета підходить кожна частина і як співвідносяться ці частини у кожному предметі.

Виконуючи ці завдання, дитина вчиться виділяти окремі ознаки предмета спочатку у практичній дії, а потім подумки, коли намагається передбачити та відтворити ціле з частин.

Розуміння відносності величини предметів потрібно формувати на спеціальних заняттях, які передбачають упорядкування предметів за просторовими ознаками — довжини, ширини, висоти та товщини.

Наприклад, вчити дитину виставляти мотрійки у ряд за зростом, розкласти в ряд кільця від піраміди за шириною, розкласти олівці за довжиною та товщиною тощо. Кількість об'єктів має змінюватися. На перших заняттях дитина виконує завдання з 2—5 предметами, а коли вона навчиться оперувати числами у межах 10, варто збільшити і кількість об'єктів для порівняння.

Спочатку дитина може наслідувати дії дорослого та спиратися на наочний зразок (упорядкований ряд предметів), на

наступних заняттях — діяти тільки за зразком, а в подальшому самостійно продовжувати упорядковувати ряд предметів, орієнтуючись на вказівки дорослого або фрагментарний зразок (початок ряду предметів).

З дитиною потрібно проводити спеціальні дидактичні ігри, під час яких вона зможе навчитися групувати предмети за родовими ознаками. Для цього можна використовувати набори карток із зображеннями різноманітних предметів. Наприклад, картки із зображенням меблів (шафа, стіл, стілець, ліжка, диван тощо), посуду (тарілка, ложка, ніж, чашка тощо), одягу (спідниця, сукня, штани, сорочка, куртка тощо).

На перших заняттях можна викладати наочні зразки для групування предметів (по одній картці з кожної групи предметів. Наприклад, сукня - шафа). На другому занятті малюк може групувати інші предмети, наприклад, посуд та одяг. Для того, щоб підтримувати інтерес до цього виду діяльності варто доповнювати набори новими малюнками і на кожному занятті узагальнювати нові групи предметів (транспорт, іграшки, овочі, фрукти, інструменти тощо). Якщо дитина вже навчилася читати, доцільно згодом замінити

наочні зразки (картки - малюнки) картками з назвами груп предметів (овочі, фрукти тощо). Роботу з групування предметів за родовими ознаками доречно проводити і з реальними предметами, які дитина бачить щодня у своєму помешканні.

Корисним для розвитку мислення дітей з порушенням слуху є і завдання на групування предметів за функціональними ознаками. Для цього дорослий готує набори карток із зображеннями предметів, що функціонально пов'язані один з одним (по 8 пар карток на одне заняття).

Наприклад, пензлик — фарби, молоток — цвяхи, голка — нитки, щітка — чоботи, портфель — книжка, вудка — риба, метелик — сачок, ключ — замок.

На початку заняття дорослий викладає перед дитиною в ряд по одній картці з кожної пари, ті, що залишилися, пропонує покласти так, щоб утворилися пари предметів і демонструє спосіб виконання завдання (створює першу пару), пояснює словами і жестами свої дії.

Якщо дитині важко зорієнтуватися у великій кількості зображень, дорослий дає дитині по одній картці для групування.

Після створення пар необхідно, щоб дитина пояснила (словами, жестами) принцип, за яким вона поєднала предмети. Подібну роботу корисно проводити із реальними предметами, що оточують дитину в побуті.

Виконання таких завдань з групування предметів допомагає дитині краще запам'ятати, які предмети в яку групу поєднуються, що є основою для засвоєння відповідних слів і понять.

Всі перераховані напрями та види роботи допоможуть батькам в організації та проведенні навчання з розвитку мислення їхньої дитини з порушенням слуху.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

З перших днів свого життя дитина живе, розвивається, навчається у доквіллі. Доквілля, у широкому розумінні цього слова, — це наша планета Земля, Космос, Всесвіт; у вузькому - конкретне середовище, що оточує дитину безпосередньо (квартира, дім, подвір'я, парк, магазин тощо).

Завдання батьків - допомогти дитині пізнати доквілля, зробити в ньому перші кроки, навчити спостерігати, любити природу, дбайливо ставитися до самої себе, інших людей, світу речей, вірити у свої сили та здібності.

Заняття з дитиною від народження до 3 років.

На першому році життя головним завданням є надання малюкові різноманітних вражень про доквілля, розвиток уваги до властивостей предметів. У цьому віці дитину вчать стежити за іграшками, що знаходяться у полі зору та переміщуються, хапанням іграшок різного розміру та форми. До 8-9 місяців дитина лише маніпулює предметами: кидає, постукує, перекладає. Згодом вона опановує дії з предметами: нанизує кільця з великою, а з часом і з маленькою дірочкою на стержень, дістає різноманітні предмети з коробки (відерця) та кладе їх назад тощо.

Коли малюкові виповнюється рік, зміст занять розширюється та ускладнюється. З ним уже проводять спеціальні ігри-заняття. Дитину вчать складати різноманітні пірамідки, будувати з кубиків чи конструктора вежі, доріжки, будиночки, машини, ворота, розміщати вкладки різного розміру та форми, добирати кришки до коробок різного розміру та форми тощо.

Особлива увага приділяється розвитковій ігрових дій. Дитину вчать катати іграшку у машині, годувати ляльок, купати, вкладати їх спати, водити за ручку. На третьому році життя з іграшками інсценуються невеликі сюжети, приміром: "Лялька захворіла", "Мишка їсть" та ін.

Лам ятайте, необхідно постійно розмовляти з малюком та/чи спілкуватися жестами, коментувати всі свої дії та дії дитини

З трьох років передбачається проведення цілеспрямованої роботи з формування у дитини уявлень та знань про доквілля.

Навчання дитини від 3 до 6.

Починати роботу з формування знань про довкілля слід з ознайомлення дітей з тими предметами, які вони бачать щодня: одягом, меблями, посудом, квітами тощо, вказуючи на їх особливості та призначення.

Під час ознайомлення з довкіллям доцільно пропонувати дитині завдання, рівень складності яких відповідає її вікові.

Пам'ятайте, зміст завдань (чого саме навчаємо) визначається не ступенем зниження слуху, а віком дитини.

Методи та засоби навчання (як навчаємо) дітей з порушеннями слуху є особливими. У роботі з дітьми з порушеннями слуху засвоєння знань про довкілля здійснюється:

- у процесі діяльності (наприклад, під час догляду за кімнатними рослинами або миття посуду);

— з обов'язковим використанням наочності (малюнків, предметів, макетів і т. п.);

— з постійним поясненням, супроводом мовленням (усним, написаними табличками) та/чи жестовою мовою.

Співвідношення цих засобів залежить від етапу навчання, виду завдання та індивідуальних особливостей дитини.

Пам'ятайте, пропонуючи дитині завдання, необхідно:

— показувати і водночас пояснювати дитині спосіб виконання завдання;

— пояснюючи завдання, пересвідчитися, чи все дитина зрозуміла правильно, за потреби повторити пояснення або перефразувати, використовуючи знайомі слова;

— у процесі виконання завдання підказувати, допомагати, радити.

З досвіду батьків: однакові за складністю завдання діти з порушеннями слуху виконують по-різному — в одному випадку бездоганно, а в другому зовсім неправильно. Причина різних результатів полягає у тому, що у першому випадку демонструвався зразок виконання, який дитина сприймала зором, пояснення подавалося достатньо голосно, знайомими словами й дитина його добре зрозуміла. У другому випадку дитина не виконала завдання через те, що не чула добре змісту завдання, неправильно його зрозуміла.

Спостереження за природою.

Під час прогулянки з дитиною, спілкуючись вдома, по дорозі в садочок, потрібно якомога більше привертати її увагу до різних предметів і явищ, розширювати коло її уявлень, більше розповідати про навколишній світ у доступній формі (відповідно до віку).

Важливо навчити дитину спостерігати. Спостерігаючи, дитина порівнює, зіставляє, знаходить подібне і відмінне. Так, звернувши увагу на те, що листки дерев відрізняються за формою, можна навчити за листям визначати породу дерева. Під час прогулянок слід звертати увагу дитини на колір неба, на те, як світить сонце, як дме вітер, як падає сніг; показати їй характерні ознаки дерев: колір і форму стовбура, розміщення гілок тощо; звертати увагу на те, що вода взимку перетворюється на лід, що восени листя жовте; пропонувати знайти найкрасивіше дерево в парку або два однакових дерева та ін.

Гуляючи в парку чи в лісі, нехай дитина пригадає, як тут було влітку, скаже, які зміни сталися.

Перед прогулянкою у парк, ліс, сад дайте дитині по листочку з різних дерев і поставте завдання: дізнатися, з якого дерева цей листочок.

Доцільно навчати дитину розповідати про природу у певній послідовності:

— погода: температура повітря (тепло, холодно), вітер (дме вітер, дме холодний вітер), хмарність (хмарно, ясно), опади (іде дощ, сніг);

— рослини: зміни в житті рослин у різні пори року (колір листя, дозрівання плодів, цвітіння);

- тварини: зміни в житті звірів і птахів (поведінка, харчування, приліт і відліт птахів, зимівля тварин, забарвлення хутра в різні пори року тощо);
- діяльність людей: сезони зміни у діяльності людей, розваги дітей, свята).

Осінь

Після літа настала осінь. Хмарно. Небо сіре. Сонце не світить. Часто йде дощ. Дме холодний вітер. Холодно.

Листя на деревах жовте й червоне. В лісі багато грибів. На полі і городі виростили овочі. В саду дозріли смачні фрукти.

Тварини готуються до зими. Заховалися комахи. Звірі запасують їжу. Готують до холодів свої домівки. Птахи відлітають у теплі краї.

На полі і городі збирають овочі.

Спеціальні вправи допоможуть вам навчити дитину відповідати на запитання, повторювати за дорослим, а потім самостійно розповідати.

Л Розкажи, яка сьогодні погода. Добери правильне.

Сьогодні тепло. Сьогодні холодно. Ясно. Хмарно. Небо сіре. Небо голубе. Сонце світить. Сонце не світить. Йде дощ. Дощ не йде. Падає сніг.

2. Прочитай та доповни речення про осінь.

Настала .... Мало світить ... . Йде ... . Стало жовтим і червоним .... Відлітають у теплі краї.... На полі і городі збирають .... (дощ, сонце, листя, овочі, осінь, птахи).

Доцільно обрати для постійних спостережень певний куточок природи (місце на подвір'ї, лісова галявина тощо) і приходити туди і восени, і взимку, і навесні. Можна обрати для спостережень певне дерево, наприклад, берізку (восени листя на берізці жовте; взимку листя немає, берізка вся в снігу; навесні набухають бруньки, з'являється листя).

За допомогою запитань дорослий спонукає дитину уважно придивлятися до змін у природі та певних залежностей, активізує її уяву, фантазію (наприклад: Що ти помітив у природі не таким, як було вчора? Де вже з'явилися перші ознаки осені (зими, весни)? Як змінилася берізка?).

/. "Діти часто ходили в ліс. Одного разу Оленка назбирала повний кошик білих грибів. Потім допомагала братику шукати гриби. Діти довго гуляли в лісі". Яка пора року? Чому?

2. Якщо дме холодний вітер, то яка буде погода? (Холодна).

3. Коли на небі хмари, то що буде? (Дощ).

4. Якщо діти купаються у річці, то яка пора року? (Літо).

5. Яка відмінність між літнім дощем і осіннім?

6. Влітку йде ... дощ. Восени йде ... дощ. (Теплий, холодний).

7. Запам'ятай пари слів. Пригадай за першим словом його пару.

Зима — сніг Весна — квіти Літо — сонце Осінь — дощ

Дні тижня, місяці, рік.

Цілеспрямована робота з формування часових уявлень починається в ранньому віці.

Батьки можуть виготовити власноруч домашні календарі, за якими займатимуться з дитиною. Використання різних типів календарів надає змогу дитині відстежити періодичність зміни частин доби, днів тижня, місяців, пів року. Для формування уявлення про дні тижня ефективні:

відривний календар (продається у кіосках "Преса"), календар "Дні тижня". Останній складається з рейки зі сталими написами днів тижня в нижньому рядку, під кожною назвою дня тижня — маленький гачок, окремо — сім табличок з назвами днів тижня. У верхньому рядку - сім віконечок. Цей рядок - рухомий.

Понеділок   Вівторок   Середа   Четвер   П'ятниця   Субота   Неділя

Щоденно з відривного календаря відривається листок, який нанизується на гачок під відповідною назвою дня у календарі "Дні тижня". З семи табличок вибирається необхідна і прикріплюється вгору. Наступного дня відривається наступний листок та прикріплюється під відповідним написом, а табличка з назвою дня тижня замінюється та переміщується у верхньому рядку. Дитина має змогу бачити сталість, незмінність тижня (сім днів нижнього рядка) та змінюваність кожного дня. Крім того, унаочнюється циклічність повторювання самого тижня. Таким чином формується уявлення про тиждень. Коли місяць закінчується, всі відірвані листки збираються та перекладаються до наступного календаря — "Дванадцять місяців".

Цей календар доречно виготовити у формі овалу або кола. По зовнішньому краю на рівній відстані (подібно до циферблата) розміщуються дванадцять кишень такого розміру, щоб в кожному з них можна було покласти всі відірвані листки одного місяця. На кожній кишени - назва місяця. Внутрішній простір поділяється на чотири сектори, відповідно до чотирьох сезонів, що різняться кольором та позначаються написом: ЗИМА — блакитний, ВЕСНА — зелений, ЛІТО - червоний, ОСІНЬ - жовтий. У центрі прикріплюється рухома стрілка з написом "місяць", яка вказує на поточний місяць. Так унаочнюється зміна місяців і однієї пори року на іншу.

У процесі роботи з календарями використовується наступний орієнтовний словник (усно і письмово):

Який сьогодні день? Який вчора був день? Який завтра буде день? Який місяць?

Яка пора року зараз? Яка пора року була? Яка пора року буде? День минув. Місяць минув. Рік минув. Прийшов новий рік. Назви днів тижня, місяців, пір року.

Книжки з малюнками.

Особливу увагу слід приділяти читанню книжок. Книжки з яскравими малюнками людей, тварин, рослин та розповіді дорослих про зображене розширюють уявлення дітей про навколишній світ. Діти запам'ятовують побачене, якщо все це викликає певні емоції, переживання.

Якщо дитина не відвідує дитячий садок, скористайтеся програмами навчання дітей у дошкільному навчальному закладі для дітей з порушеннями слуху, щоб зорієнтуватися у вимогах до мовленнєвого розвитку дитини, спланувати заняття.

Яким чином виявити у дітей наявні знання?

Пропонуємо окремі прийоми перевірки рівня знань у дітей з порушеннями слуху дошкільного віку.

Самостійна розповідь дитиною про предмети та явища в словесній (усній, письмовій, дактильній) чи жестовій формі. В такий спосіб можна зібрати загальні уявлення про те, які знання наявні, як вони засвоєні дитиною та у якій формі вона може самостійно їх презентувати.

Виявлення знань за допомогою запитань. Різноманітні запитання спрямовуються на те, щоб допомогти дитині відтворити знання про предмети та явища. Таким чином можна достатньо точно визначити повноту та якість знань.

Малювання предметів та явищ. Щоб рівень володіння мовленням не впливав на перевірку знань, дитина може малювати на задану чи довільну тему. Аналіз змісту малюнків дає змогу виявити обсяг знань дитини про довкілля.

Виконання дитиною різних видів практичної діяльності (виготовлення аплікацій, ліплення тощо).

Систематичне спостереження за дитиною під час занять, гри тощо з метою виявлення її активності, рівня необхідної допомоги, вміння скористатися наданою допомогою.

Систематичне оцінювання. Увага звертається на те, як збільшився обсяг знань про предмети та явища, мовленнєвий запас. Поєднання різноманітних прийомів перевірки дає змогу найповніше визначити рівень знань дитини.

Музичне виховання.

Велике значення для розвитку дитини, незважаючи на порушення у неї слуху, має музичне виховання. З перших днів життя, ознайомлюючи дитину з різноманітними музичними звуками, дорослі розширюють її уявлення про довкілля.

Вже у першому півріччі життя увага малюка повертається до звуків музики. Мати чи тато співають йому, пропонують різноманітні музичні іграшки, виконують мелодії на музично-му інструменті. При цьому дорослий тримає дитину на руках та рухається з нею у ритмі різних мелодій. Ці рухи передають дитині характер музики. Згодом дитині пропонують для сприймання музичні звучання як у виконанні дорослого, так і у запису, по радіо, телевізору. При цьому малюка заохочують рухатися під музику.

З 1,5-2 років дитину вчать виконувати прості рухи під музику, розрізняти характер звучання, приміром: музику тиху, спокійну (колискову) та гучну (марш), повільну та швидку. Характер звучання передається тим чи іншим рухом та голосом. Одночасно дитину вчать співвідносити низькі та високі звучання з певною іграшкою.

Успіх — це важливо.

Навіть найменший результат дає дитині відчуття успіху, задоволення і стимулює до подальшої діяльності. Відсутність успіху засмучує, викликає незадоволеність, через що дитина втрачає інтерес до спілкування, гри, будь-якої діяльності, стає пасивною.

Не слід підкреслювати негативні моменти, а фіксувати увагу на тому, що вийшло правильно

Спільна робота дуже важлива не лише для дитини, а й для батьків. Заняття дають змогу мамі і татові, особливо на перших етапах роботи, побачити свого малюка по-новому, зрозуміти, що він багато може, що він розвивається, прогресує, вчиться.

Будьте впевнені, щоденна копійка праця разом з дитиною допоможе реалізувати її інтелектуальний потенціал, розвинути вроджені здібності.

Те, що вона сьогодні робить разом із дорослим, завтра вже зможе виконати самостійно. Дитинство — найважливіший період у житті людини. Щастя, благополуччя, спокій батьків у майбутньому залежатиме від того, якою виросте їхня дитина. Тож інвестиції (увага, час, терпіння), вкладені в дитину сьогодні, обов'язково повернуться родині сторицею: успіхами дитини у школі та університеті, самореалізацією на робочому місці і в особистому житті, почуттям гордості за власну дитину.

Пропонуємо літературу, яка може поглибити Ваші знання про дитину з порушенням слуху.

1. Лебедева Л.С. Батькам глухої дитини (поради щодо виховання і навчання) — К.: Радянська школа, — 1969.
2. Лифанов В.Л., Лебедева Л.С., Борщевская Л.В., Соколовская С.Н., Зинкевич В.П. Если ребенок плохо слышит — К.: Здоров'я, — 1984.
3. Ступникова Л.С., Чефранова Г.М., Якубовська Р.І. Виховання глухої дитини в сім'ї - К.: Радянська школа, - 1975.
4. Назарина В.В. Дитина з розладом слуху: особливості спілкування //Дошкільне виховання. - № 10. - 2002. - Київ. - С. 8-Ю.
5. Шматко Н.Д., Пельмская Т.В. Если малыш не слышит. — М.: Просвещение, — 2003.
6. Корсунская Б.Д. Воспитание глухого дошкольника в семье. - М.: Педагогика, — 1970.